

MİLYONLARCA MISRA BİLİYORDU *

CENGİZ AYTMATOV

Birkaç sene evvel *Soviet Union* (Sovyetler Birliği) *Dergisi*'nde "Okyanus kadar zengin *Manas*'tan milyonlarca mısra biliyor" başlıklı bir makale yazmışım. *Manas Destanı*'nın gözde anlatıcısı Sayakbay Karalayev hakkında idi. Hayat, makalenin başlığında acı bir düzeltme yaptı: "Milyonlarca mısra biliyordu..." Evet, ne yazık ki şimdi ondan bahsederken geçmiş zamanı kullanıyoruz.

Sayakbay Karalayev bir önceki gün toprağa verildi. Millî bir sanatçı olduğu için Kırgız kültürünün çok mühim ve yeri doldurulamaz kaybıdır.

Manas Destanı, geçmişte daima bu gün olduğu gibi olmamıştır. Kırgız halkının yaratıcı özelliği, onun tarihini, dünya görüşünü ve şiir kabiliyetini kelimelerle tasvir ederek asırlar boyunca destanı durmadan geliştirmiştir. Çok uzun zaman önce bazı devirlerde *Manas* hikâyesi küçük bir kaynak olarak ortaya çıktı. Kaynak, Kırgızistan'da halk şiirinin durulmaz denizi oluşuncaya kadar yatağı durmadan genişleyen güçlü bir ırmak oldu. İşte böyle bir devirde şiir gelişti. Sayakbay Karalayev destanı öğrendi ve benimsedi.

Bu geçmiş zamanların hikâyesinin enginliğini ve var oluşunu kavrayabilmek için, ozan çok zekice bir idrake, güçlü bir hafızaya, muazzam bir fantazi ve artistik kabiliyete sahip olmak zorundaydı. Meselâ bizim Sayakbay Karalayev gibi bütün hayatını *Manas* sanatına adanmış birisi.

Ve artık o yok. Bir yıldız gibi parladı ve nihayet yok oldu gitti. Acaba Sayakbayev Karalayev gibi bir yıldız tekrar *Manas* dünyasını yeniden aydınlatacak mı? İnsan umutla, halkın arasında arıyor, belki onlar, bizim üstün yetenek-

* *Time to Speak*. New York: International Publishers, 1989. s. 11-14.

li Karalayev gibi; yeni birisini yaratabilirler; belki de yeni Sayakbay Karalayev hâlâ beşikte veya belki de henüz doğmadı.

Bu büyük ozana “elveda” dediğimiz gibi, ben de Sayakbayev Karalayev hakkında onun sağlığında *Sovetskaya Kirgizia*'da basılmış olan makaleyi buraya almak istiyorum.

* * *

Otuz seneden fazla bir süredir Kırgız bilim adamları, tarihî kahramanlık destanı *Manas*'ı sistemli bir şekilde kaydetmektedirler. Bu gün dört ciltlik kısaltılmış *Manas*'a bir göz atan insan, henüz yazılı dili olmayan bir halkın yüzyıllar boyunca böyle dev gibi manzum destanı nasıl koruyabildiğini merak ediyor.

Kırgızlar, tarihleri içinde asırlarca destanî kültürün en yüksek seviyesine ulaşmış en eski Orta Asya topluluklarından biridir. Çok mühim tarihî şartlar altında, yazılı dilden ve resim sanatından yoksun, bağımsızlık ve hürriyet için derebeylikle devamlı mücadele eden göçmen insanların, büyük şiir kabiliyeti ile donanmış olarak çok önce ortaya çıkışları, onları sözlü destan türüne ve onu geliştirmeye sevk etti. Kırgızlar, diğer halkların tarih anlatımında, edebiyatta, tiyatrodan, resimde ve heykeltıraşlıkta ifade ettiklerini destanlarına yerleştirdiler.

Bu gün sözlü anlatım şeklinde bize ulaşmış on beş kadar küçük Kırgız destanından on tanesi basılmıştır. Her biri yüz binlerce mısradan müteşekkil ve yine her biri hayatın değişik safhalarını ve halkların, milletlerin kaderlerini anlattıklarından kendi içinde orjinaldirler. Meselâ, “Kocayaş”, avcı ve onun tabiata olan saygısı ve onun öğeleri ile mücadelesini anlatan eski dramatik bir şiirdir. “Olcabay ve Kasımcın”, manzum, bir çeşit bozkırların Romeo ve Juliet'inin dramatik hikâyesidir. “Kedey-Han” (Fakirlerin Arasından Gelen Han), sosyal bir ütopyadan bahseder.

Manas Destanı okyanus gibidir. Dünyada bilinen bütün destanlardan daha uzundur. Bazıları 700.000 kafiye mısrayı aşan on bir değişik *Manas Destanı* vardır. *Manas Destanı*, kuşattığı hayatın en geniş meseleleri içinde dünyadaki destanlar arasında öncü durumdadır. Ana tema olarak Kırgız halkının yabancı işgalcilere karşı mücadelesini işler ve dağılmış vaziyetteki Kırgız kabilelerini bir araya toplayan efsanevî kahramanı *Manas*'ı yüceltir. Fakat kahramanca yapılan

savaş sahnelerinin yanı sıra destanda insan ömründeki günlük hayatın değişik meselelerine de yeterince dikkat çekilir. Manas'ın artistik ve aydınlatıcı tarafları inanılmayacak kadar geniş ve değişiktir. Eski Kırgızların sahip olduğu coğrafya, sıhhî ilâçlar, mimarî, astronomi ve savaş konusundaki bilgilerin yanı sıra Manas, eğitici, sosyal ve ahlakî konuları da ihtiva eder. Destan, basit hiciv ve şakadan, insanlığın büyük sabrıyla herkesi şaşırtan trajik zirvesine çıkan zengin sanat şekil ve türlerinin hepsini ihtiva etmektedir. Başlangıçtan beri var olan gerçek, peri masalı fantazisi, sembolizm ve derin psikolojik tahlillerle işlenmiş; felsefe, mantık ve mucize içinde inançla birlikte vardır; yürekte hissedilen duygular, kalbin derunî arzu formlarını alırken, kabilevî ve derebey toplumların tarihe olan sevgileri ikinci safhaya itilir. Manas, Kırgız halkının, insanlar tarafından dünya kültürünün panoramasını içine alan sanat tablosu, geçmişteki en mühim dünyasıdır.

Destan, ağızdan ağıza anlatıla anlatıla kelimelerle kuşaktan kuşağa taşındı. Kırgızlar arasında, güçlü adam Manas'ın hikâyesini bilmeyen yok gibidir. Halk, asırlar boyunca en iyi hikâye anlatıcılarının -Manascı- hatıralarını muhafaza etmiştir. Bu da Sayakbay Karalayev gibi harikulâde ozanların bugünkü varlıklarını izah etmektedir. Yetmiş yaşındaki bu bilge kişi muhteşem bir hayat yaşadı. Sivil savaş sırasında Sibiryâ'da Amiral Kolçak'ın Beyaz askerlerine karşı Kızıl vatanseverlerin safında dövüştü. Gerek at sırtında ve gerekse molalarda ateşin yanında Manas'tan alınmış beyitler okurdu. Anlatmaya başladığı zaman hiç Kırgızca bilmeyen insanlara bile saatlerce kendisini dinletirdi. Bu da onun sıradan bir aktör olmadığını gösterir. Memleketine geri döndüğünde bütün Kırgızistan'ın en çok tanınan Manascısı oldu.

Dünya destanları üzerine uzman olan Kazak yazar Muhtar Auezov, Karalayev'i "efsanevî destan şairi", "modern Homer", "yirminci yüzyılın en büyük eseri" olarak niteler. Bu takdir ifadesi kesinlikle aşırı veya haksız değildir. Bir eserin milyonlarca mısrasını ezberden bilecek birisini bulmak çok zordur. Karalayev'in anlattığı Manas'ın sadece bir nüshasını ve diğer küçük destanları yazıya geçirmek yılları aldı. Karalayev'e baktığımız zaman, onun yüzündeki, hareketlerindeki ve göz ifadesindeki değişmeyi, artistik anlatımın üstün vasıflarına sahip bu şahsı dinlerken destanın kahramanlarını bizzat ken-

disinin canlandırdığını görürsünüz. Âdeta geçmiş zamanın bütün kanatları onun bütün hareketlerine uçup gitmiş gibidir. Geçmiş günlerin hâdiseleri, insan duyguları, tarihî bilgeliği, sıkıntısı, geçmiş zamanın iyi ve kötü tarafları bir araya toplanır, tek bir insanda canlanır. Karalayev'in anlatımı, heyecanı, ritimler, arzular, ilham, ıstırap ve kederle karışırken aynı anda acı ve göz yaşı, azim, kararlılık ve cesaretle birleşir. Sonra tekrar düşünce, kahkaha ve göz yaşı.

Bir defasında Cu Vadisi'ndeki bir geziye Karalayev ile birlikte ben de gittim. Karalayev'in oraya varış haberi bütün çevre köylere çabucak yayıldı. İnsanlar, tarlalardan, çiftliklerden kamyonlarla, traktörlerle, arabalarla kolektif çiftliğe varmak için koşuşturdular. Çiftliğin binasının alabileceğinden çok çok fazla insan vardı etrafta ve bu yüzden Karalayev hikâyesini açıklıkta anlattı. Küçük tepeye Karalayev için bir sandalye kondu. Halk ise onu en iyi görebileceği yerde, arabaların üstünde veya atların sırtında yerini aldı. Anıden, nerden geldiği bilinmeyen fırtına bulutları hâsıl oldu, âdeta bardaktan boşanırcasına bir yağmur başladı. Karalayev anlatmaya devam ederken tek bir kişi dahi bir yerlere sığınmak için yerinden kıvıldamadı. Şakır şakır yağan yağmurun altında herkes Manas'ı dinledi, ozanın anlattıkları ve söylediği şarkılarla büyüldü. Hayatımda hiçbir zaman unutamayacağım bir hatıradır bu.

Eğer benden memleketimin en büyük adamlarının isimlerini saymamı isteselerdi, zannederim, Karalayev ile başlardım.

Elbette herkes kendi halkının başarılarıyla, tarihiyle övünür. Fakat ne zaman *Manas Destanı*'ni düşünsem, memleketimizin bütün insanları tarafından paylaşılan bir Sovyet kültür hazinesi olmuş olan *Manas* ile bir kere daha gurur duyarım. *Manas*'ın bin yılı aşkın bir tarihi vardır; fakat ilk defa Sovyet döneminde kaleme alınmış ve basılmıştır. Büyük bir bölümü Rusçaya tercüme edilmiş, bu da, *Manas Destanı*'nin dünya kültürü hazinesine katılmasını sağlamıştır.

Bu gün *Manas* kitap formları arasında, operalarda ve diğer sahne gösterilerinde ikinci bir hayat yaşıyor. Bu arada Kırgız film yapımcıları destan üzerine film yapma hazırlığı içindeler.

ÇEV. ORHAN SÖYLEMEZ